

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Sayı: 12 • Aralık 2025 • 307-318
Issue: 12 • December 2025 • 307-318

Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru

Hayta, A. (2020). *Bağlanma kuramı ile Allah tasavvuru*.
İstanbul: İz Yayıncılık. (366 s.)

Hayta, A. (2020). *Attachment theory and the image of God*.
İstanbul: İz Publishing. (366 p.)
ISBN: 978-605-326-436-1

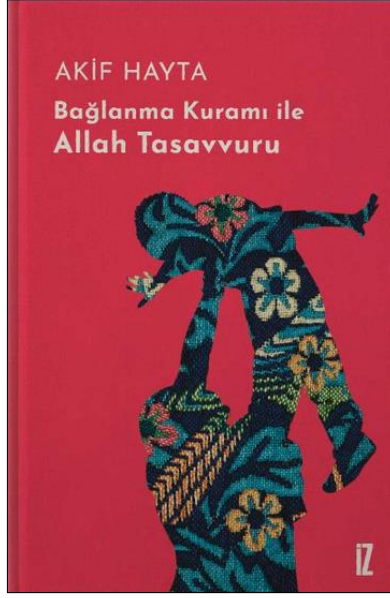
Hacı Mustafa Mutlu

Doktora Öğrencisi | PhD Student
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi | Eskişehir Osmangazi University
✉ mmutlu9493@hotmail.com | 0009-0005-0462-6021
Eskişehir | Türkiye

<https://doi.org/10.59379/tdpd.1749592>

Türk Din Psikolojisi Dergisi
Turkish Journal for the Psychology of Religion

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü • Article Type	Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received	24 Temmuz 2025 • 24 July 2025
Düzeltilme Tarihi • Revised	08 Kasım 2025 • 08 November 2025
Kabul Tarihi • Accepted	09 Kasım 2025 • 09 November 2025
Yayın Tarihi • Published	30 Aralık 2025 • 30 December 2025
Değerlendirme • Review	Çift Taraflı Kör • Double-Blind
Hakem • Peer-Review	Dış-Bağımsız • External-Independent
Benzerlik Taraması • Similarity Check	Tamamlandı • Completed
Etik Onay • Ethical Approval	Etik Gerekmez • Ethics Not Required
Çıkar Çatışması • Conflict of Interest	None • Yok
Finansman • Funding	Finansman Yok • No Funding
Lisans • License	Creative Commons BY-NC 4.0
Dergi İletişim • Journal Contact	https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdpd

Ö z e t

Akif Hayta tarafından doktora tezinden uyarlanan bu kitap, bağlanma kuramı perspektifiyle bireylerin Allah tasavvurunun şekillenmesinde aile tutumlarının belirleyici etkisini incelemektedir. Psikanalitik kuramlar, bağlanma stilleri ve dini başa çıkma mekanizmaları bağlamında geliştirilen teorik çerçeve, üniversite öğrencileriyle yürütülen saha araştırmasıyla desteklenmiştir. Kitap, Allah algısının psikolojik gelişimle olan ilişkisini ampirik olarak ele almaktadır.

A n a h t a r   K e l i m e l e r

Din psikolojisi • Tanrı imgesi • Bağlanma kuramı
Psikanalitik yaklaşım • Aile tutumları

A b s t r a c t

This book, adapted from Akif Hayta's doctoral dissertation, examines the formative role of family attitudes in shaping individuals' conceptions of God through the lens of attachment theory. The theoretical framework, developed in relation to psychoanalytic theories, attachment styles, and religious coping mechanisms, is supported by field research conducted with university students. The book offers an empirical exploration of the relationship between individuals' perceptions of God and their psychological development.

K e y w o r d s

Psychology of religion • God image
Attachment theory • Psychoanalytic approach • Parental attitudes

Dr. Akif Hayta, 1968 yılında Giresun'da doğmuştur. İlk ve ortaöğrenimini Giresun ve Trabzon'da tamamlamıştır. Lisans eğitimini Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde almıştır. Yüksek lisans ve doktora çalışmalarını ise Bursa ve İzmir'de tamamlamıştır. Din psikolojisi, sosyal psikoloji, psikanalitik teoriler, İslam ve psikoloji ile klasik İslam düşüncesi alanlarıyla ilgilenmiştir. Halen Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı'nda öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır. Bu eserin yanı sıra din psikolojisi alanında kaleme aldığı makaleleri bulunmaktadır.

İnsan yaşamı boyunca çevresinden etkilenen ve kurduğu iletişimle algısı şekillenen ve gelişen varlıktır. Her şeyden önce insanın ailesi ile kurduğu bağ, kişinin benlik algısının şekillenmesinde kritik bir role sahip önemli bir olgudur. Çocuk, ailesiyle kurduğu bağ ile dünyayı algılamakta ve yaşamına yön vermektedir. Ailenin davranışları ve iletişim biçiminin çocuk üzerindeki etkisinin incelendiği bu kitap; ilk çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ailenin tutumunun Tanrı'ya bağlanma türleri üzerindeki etkisini anlamak için önemli bir eserdir. Ailenin demokratik, baskıcı veya ilgisiz olması çocuk üzerinde farklı sonuçlar doğurmakta, Tanrı tasavvuru ve inancını ayrıca kimlik gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Aile içindeki fertlerle kurulan bağ, çocuğun yaşamında Tanrı algısının teşekkül sürecinde kritik bir rol oynar. Özellikle annenin çocuğa sağladığı bakım ve ilgi, ebeveyn-çocuk ilişkisinin ve algılarının en kritik role sahip unsurudur. Yazar bu alanda fark ettiği eksikliği birinci elden görüp, bağlanma türlerine uygulanan ölçek ve envanteri, seçtiği konuya uygun hale getirerek; üniversiteye yeni başlamış öğrenciler üzerinde uygulayıp konuya ışık tutmaya çalıştığını belirtmiştir. Bağlanma kuramı ve Allah tasavvuru konusunda kullanılabilecek teknikler ve kuramlar, yazar tarafından kitapta tek tek açıklanarak bölüm sonlarına eklenen tablolarla birlikte veriler nicel şekilde kanıtlarla ortaya konulmuştur.

Adı geçen kitap; giriş, beş ana bölüm, sonuç ve önerilerden teşekkül etmektedir. Girişte araştırmanın amacı, önemi, sınırları ve ilgili çalışmaların tanıtımı yapılmıştır. Birinci bölümde araştırmanın temel kavramları, bağlanma kuramı Tanrı tasavvuru araştırmalarının gelişimi, kültürlerarası farklılıklar ve metodolojik yönelimler açıklanmıştır. İkinci bölümde psikanalitik kuramlar, bağlanma kuramı ve gelişimi, yetişkinlik dönemi bağlanma ve gelişimi, bağlanma boyutları ana baba tutumları, bağlanma kuramı ve Tanrı tasavvuru detaylı şekilde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise İslam'da Tanrı tasavvuru ve diğer büyük dinlerin Tanrı tasavvuru ele alınmıştır. Dördüncü bölümde araştırmanın ön kabul

ve hipotezleri izah edilmiş ve araştırmada kullanılan ölçekler tanıtılmıştır. Beşinci bölümde ise betimsel istatistikler verilerek araştırma sonucu elde edilen bulgular detaylandırılmıştır. Sonuç bölümünde ise araştırmada ortaya konan bulgular özetlenerek araştırmanın sınırlılıklarına değinilmiş, birtakım önerilere de yer verilmiştir.

Kitabın *Giriş* kısmında (ss. 17-47) ilk olarak konunun amacı, önemi, problemi ve kapsamı hakkında detaylı bilgi verilmiştir. İnsanların çocukluk döneminde kuracağı bağı; hem yetişkinlik dönemini hem de Tanrı ile kuracağı bağı etkileyeceği ifade edilmiş ve çocukluk döneminde kurulan bağlanma türlerine giriş yapılmıştır. Bağlanma kuramı ele alınarak konunun çatısı ve temel yapı taşı olan Bowlby'nin bağlanma kuramı izah edilmiş ve bağlanma stillerine değinilmiştir. Bağlanma figürü olan aile, bireyin ilk dayanak noktası ve güvence alanıdır. Bu durumun yoksunluğu insanı farklı arayışlara sevk ederek içinde bulunduğu krizi aşmaya yönlendirmekte veya bunalıma sokmaktadır. Ailesinde yeteri kadar ilgi görmemiş ve sağlıklı bağlanma stiline sahip olmayan bireylerin, bu yoksunluğu sahip oldukları dini değiştirerek aşmaya çalıştıkları ifade edilmiştir.

Danışanların iyilik halini arttırmak için onlara öğretilen dini başa çıkma becerileri ile durumlarının pozitif yönde iyileşmeye katkı sağlayacağı, bu konuda pek çok bilginin aktarıldığı mevcut kitabın; önemli bir fonksiyonunu oluşturduğu belirtilmiştir. Ruh sağlığı problemlerine -özellikle depresyon ve intihar üzerinde- dinin tedavi edici benzersiz bir etki alanı oluşturduğu önemle belirtilmiştir. Ayrıca son zamanlarda bağlanma kuramı üzerine yapılan ulusal ve uluslararası çalışmalar ele alınmıştır. Bunun ardından dinin ve maneviyatın iyileştirici gücünün altını çizmek için yapılan pek çok çalışmaya ve bulgularına yer verilmiştir. Bu alanda yazarın, kendi gözlemlerine ek olarak hem yurtiçinde hem de yurtdışında yapılan pek çok literatür çalışmasına da yer verilerek yazar, sahip olduğu bakış açısı desteklemiştir.

Kitabın "*Araştırmanın Temel Kavramları ve Kuramsal Yaklaşımlar*" adlı birinci bölümünde (ss. 49-73) ilk olarak bağlanma kuramının ne olduğu meselesi yer almıştır. Bağlanma kavramı, bir insanın yaşamındaki kendisi için önemli olan insanlara karşı hissedilen, onlarla birlikte mutlu olmasını ve yaşadığı sıkıntılı anlarda rahatlamasını sağlayan bir bağdır. Anne ile kurulan güçlü bir bağ, güvenli ve sağlıklı ilişkinin kurulup sürdürülmesinde önemli bir rol oynar. Bunun için öncelikli olarak Bowlby'nin '*işsel çalışan (zihinsel) modeller*' kavramı açıklığa kavuşturulmuştur. İşsel çalışan zihinsel modelde, çocuğun ilk dönemdeki ihtiyaçlarının karşılanması, kendisini yardıma ve sevgiye layık olarak görmesi ve annesinin koşulsuz

İlgisi bireyin kendilik inşasında önemli bir yer tutmaktadır. Çocuğun, ihtiyacı olduğunda anne veya kendisiyle ilgilenen bireyden destek gördüğünde, kendisini güvenilmeye ve sevmeye değer hissettiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda yapılan her eylem, çocuğun kendisi hakkında kendisine rehberlik yapmaktadır. Daha sonrasında Tanrı hakkında kullanılan kavramların Tanrı tasavvuru hakkındaki önemine yer verilmiş, Tanrı hakkında kullanılan simgelerin sübjektifliğine ve aslında bireyde uyandırdığı duygulara yer verilmiştir. Bu bölüm, bireyin erken dönem bağlanma deneyimlerinin ileriki yaşantısındaki Tanrı tasavvuru ve ilişkisel güven algısı üzerindeki etkisini oldukça bütüncül bir yaklaşımla ele almıştır. Özellikle Bowlby'nin içsel çalışan modellerine yapılan vurgu, manevî danışmanlık açısından bireyin Tanrı'yla kurduğu bağı anlamada önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır.

'Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru' alt başlığı altında (ss. 55-72), Kirkpatrick'in bağlanma kuramı ve inanan insanların hangi durumlarda Tanrı'ya bağlanma ihtiyacı hissettiğine yer verilerek; bağlanma kuramı ve Tanrı tasavvurunun tarihsel gelişimine değinilmiştir. Bu bölümde, *'Kültürel Farklılıklar ve Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru'* başlığı ile kültür ve coğrafya açısından bağlanma kuramının değişkenlik gösterdiği de vurguya kavuşturulmuştur. Bağlanma stillerinin kültürel bağlama göre farklılaştığı ve etkilerinin farklılık gösterebileceği de tartışılmaktadır. Bağlanma kuramının güçlü ve zayıf yönlerinin ele alındığı son bölümde, bağlanma kuramında çocuğun merkezi bir konumda olması güçlü yön; fakat ele alınan yaşam süresinin çocuğun ilk dönemiyle sınırlı kalması zayıf yön olarak değerlendirilmiştir.

"Psikolojik Kuramlar ve Tanrı Tasavvuru" adlı ikinci bölümde ise (ss. 73-144), sürece dair başlangıç olan *'Freud, Tanrı Tasavvuru ve Bağlanma Kuramı'* alt başlığıyla, Tanrı'nın yüce baba figürü olarak işlev gördüğüne ve saplantılı bağ kurmaya işaret edilmektedir. Tanrı imgesinin kökenine ilişkin psikanalitik yorum, çocuğun babayla olan ilişkisindeki karmaşaya dayanandırılmıştır. Freudyen bakış açısına göre ataerkil toplumlarla babasal nitelikteki imgelerle suçluluk duygusu arasında derin bir bağ bulunmaktadır. Fakat yazar Freud'un bakış açısını ele alırken onun annenin rolünü görmezden gelindiğinden bahseder. Bağlanma kuramında ise annenin vazgeçilmez bir rolü bulunmaktadır. Ayrıca bireyin yaşamı boyunca bütün yaşamını şekillendiren hususun anneye kurulan bağ olarak ifade eden yazar; Bowlby'nin ise Freud'un aksine fikirlerini cinsel dürtüler üzerine inşa etmediğini savunur. Bu bölümde yazar, Freud'un Tanrı tasavvuruna dair psikanalitik yaklaşımını eleştirel bir bakışla değerlendirerek, anneye kurulan bağın bireyin Tanrı algısındaki belirleyici rolünü ön plana çıkarmıştır.

‘*Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru*’ alt başlığı altında (ss. 79-88), nesne ilişkileri kuramcılarına göre sadece anne değil aynı zamanda çocuğun bilinçaltındaki çevresinde bulunan diğerlerinin nesne halindeki görünümünün etkisi de açıklığa kavuşturulmaya çalışılır. Anne ve babanın çocuğun bilinçaltındaki yansımaları, onlar yanında olmasa dahi çocuğun kendilik hakkındaki düşüncelerini şekillendirmeye devam ettiği ifade edilir.

Yazar bu bölümde bazı psikologların çalışmalarına ve düşüncelerine de yer verir. Sözgelimi Rizzuto, çalışmalarını Hristiyan ve Yahudi inançlı denekler üzerinde yürütmüştür. Rizzuto’ya göre Tanrı imgesinin köklerini anne ile olan iletişim ve erken yaşlardaki tecrübelerde aramak gerekmektedir. Ayrıca Winnocott’un geliştirdiği ‘geçiş alanı, geçiş nesnesi ve yeterince iyi annelik’ kavramlarından da yararlanarak Tanrı’nın herhangi bir geçiş nesnesi gibi terk edilip atılamayacağının vurgusu yapılmıştır. Bunlara ek olarak diğer psikanalitik kuramlara da yer vererek; bağlanma kuramının cinsel, fiziksel ve duygusal istismara karşı sosyologlar ve psikologlar tarafından başlatılan çalışmalarla ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Ardından Bowlby ve bağlanma kuramı detaylandırılarak, yetim çocuklar örneği ile anneden ve kendi ebeveynlerinden uzun süre ayrı kalan çocukların yaşadığı tecrübe ve travmalara yer verilmiştir. Bowlby’nin gözlemine göre birincil bakıcının terk ettiği çocuklar yakın ilişkiler kurmakta zorlandığı gibi ileriki yaşlarında da toplumun normlarına uymakta zorlanmaktadır. Kuramın diğer sacayağını ise evrim kuramındaki yaklaşım oluşturmuştur. Evrimsel uyumdaki önem, bağlanma kuramına taşınmıştır. *Mary Ainsworth ve Bağlanma Kuramı* başlığı altında (ss. 99-102), Mary Ainsworth’un görüşlerine değinilmiş onların laboratuvar ve doğal ortamda yaptıkları deneyler hakkında bilgi verilmiştir. Bu deneyler sonucunda ‘güvenli’, ‘kaygılı’ ve ‘kaçınan’ olmak üzere üçe ayrılan bağlanma türleri ve bu stillerde çocukların verdiği tepkiler açıklanmıştır. Bu bölümde yazar, nesne ilişkileri kuramı çerçevesinde bireyin Tanrı tasavvurunun erken dönem bakım veren figürlerle kurduğu ilişkiler üzerinden şekillendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca Rizzuto ve Winnicott’un görüşlerinden hareketle Tanrı’nın psikolojik gelişimde vazgeçilmez bir “içsel nesne” olarak işlev gördüğünü vurgulamıştır.

‘*Çocukluk, Ergenlik ve Gençlik Döneminde Bağlanma Gelişimi*’ başlığı altında (ss. 102-106), türlerine yer verilmiş, çocukluk döneminde güvenli bağlanma geliştiren ergenlerin psikolojik açıdan daha sağlıklı; güvensiz bağlanma stili geliştirenlerin ise daha az becerikli ve özgüvensiz olduğu tespit edilmiştir. Mutluluk ve mutsuzluğun da bağlanma stillerine göre şekilleneceği ifade edilmiştir. Tehdit ve korku anlarında da bebeğin kendini güvende ve huzurlu hissetmesi içinde güvenli bağlanmanın önemine

değinilmektedir. Erken yaşlarda başlayan bağlanma stili ileriki yaşlarda da birey üzerindeki etkisini sürdürdüğü ifade edilmeye çalışılmıştır.

'Yetişkinlik Dönemi Bağlanma Gelişimi ve Bağlanma Modelleri' başlığı altında (ss. 106-115), Ainsworth'ün Bağlanma türleri olan (*güvenli-kaçınan-kaygılı/ kararsız*) ve diğer başlıklarda eklenen *saplantılı bağlanma kuramı* da kısaca açıklanmaktadır. Ayrıca anne baba tutumlarının da incelendiği bu bölümde *'otoriter'* *'koruyucu'*, *'ilgisiz'* ve *'demokratik'* tutumların çocuklar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bir sonraki alt başlık olan *'Bağlanma Kuramının Din Psikolojisi'* (ss. 122-144), incelenmiş din değiştirmenin birey üzerindeki etkisine değinilmiştir. Bir sonraki başlıkta ise bağlanma stillerinin (korkulu-kaçınan-güvenli-saplantılı) Tanrı ile etkileşimi detaylandırılmıştır. Otoriter ailelerin çocuklarının ileriki yaşamlarında kendine güvenmeyen içe kapanık bireyler olduğu, anne babalarından kötü muamele görenlerin ise diğer insanlara karşı zorba ve kötü muamelede bulunduğu dair bilgiler sunulmuştur. Sonraki başlıkta aile bağlarının Tanrı'ya bağlanma üzerindeki etkisi açıklanarak ergenlik dönemi Tanrı tasavvuruna etki eden faktörler açıklanmıştır. Bu bölümün son kısmında yer verilen telafi ve uygunluk hipotezinde, kaçınan bağlanma stiline sahip bireyin, Tanrı'ya kimi zaman daha çok bağlandığı ve onun telafi edici yönüne daha çok ihtiyaç duyduğu hakkında varsayımlara yer verilmiştir. Ebeveynleriyle kaçınan bağlanma kuran bireylerin Tanrı ile de kaçınan bağlanmaya sahip olduğu, ebeveynleriyle güvenli bağlanmaya sahip olanların ise Tanrı'yla kurduğu bağın güvenilir bağlanma ilişkisi içinde olduğu vurgulanmaktadır. Hayta, çocuklukta ebeveyn tutumlarıyla şekillenen bağlanma stillerinin yetişkinlikteki Tanrı algısı ve dini yönelimler üzerindeki etkisini kapsamlı biçimde ele almıştır. Özellikle telafi ve uygunluk hipotezleri üzerinden, bireyin Tanrı'yla kurduğu ilişkinin erken dönem bağlanma deneyimlerinin bir yansıması olarak değerlendirilebileceğini vurgulamıştır.

"Dinlerde Tanrı İnancı ve Teolojisi" adlı üçüncü bölümde (ss. 145-166) ilk olarak İslam'da Allah inancının nasıl algılandığına yer verilmiştir. İslam dininde Allah'ın kendini açıklayıcı bir dille ve sıfatları üzerinden tanıtmamasının, insan için önemine ve ona etkisine yer verilmiştir. Allah'ın esmaları üzerinden kendisini aşkın ve içkin bir Tanrı olarak bildirmesinin insanda meydana gelen psikolojik etkileri değerlendirilmiştir. Kur'an'da Allah'ın sevgi ve kabul diliyle insana yol göstermesi bunun yanı sıra insana yakınlık sunması, bağlanma kuramı açısından son derece önemlidir. Çünkü insan, kendisine verileni yansıtmaktadır. Son olarak bu bölümde yazar, Tanrı tasavvurunu büyük dinler olan İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik arasında karşılaştırmalı olarak ele almış ve İslam'ın eskatolojisine ve evren-insan anlayışının farklarına değinmiştir. Yazar, Tanrı inancını İslam,

Hristiyanlık ve Yahudilik bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alarak, özellikle İslam'daki Allah tasavvurunun insanın psikolojik dünyasında güven, sevgi ve yakınlık duygularını pekiştiren bir işlev gördüğünü ortaya koymuştur.

“Yöntem” başlığı adı altında dördüncü bölümde (ss. 167-176), araştırmanın modeli, verilerin elde edileceği alan, veri toplamada kullanılacak araçlar ve yapılacak işlem, verilerin işlenmesinde uygulanacak istatistiksel tekniklere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Araştırmanın önceden tasarlanan modeli ve ilişkisel yapısı ele alınmıştır. Araştırmanın sınırlılıklarını ise Uludağ Üniversitesinde okuyan bir grup öğrenci oluşturmakta ve konu sadece psikolojik açıdan ele alınmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekler ise *‘kişisel bilgi formu, yakın ilişkilerde yaşantılar envanteri dörtlül bağlanma modeli, Tanrı’ya bağlanma ölçeği ve Tanrı’yla ilişki ölçeğidir.’* Bu anlamda pek çok terapi teknikleri bulunduğu için burada sadece manevi danışmayla ilişkili görülen bazı tekniklere ve kuramlara yer verileceği ifade edilmiştir.

Araştırmanın son bölümü olan beşinci bölüm ise (ss. 177-280) “*Bulgular Yorum ve Tartışma*” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde hipotezlerin test sonuçlarına dair bulgular ve değerlendirmelerine yer verilmiştir. İlk olarak cinsiyet, yaş, vb. tablolatırılmıştır.

Bulgular göstermektedir ki cinsiyet değişkenindeki katılım oranı kız ve erkek öğrenci sayıları birbirine yakındır. Araştırmaya katılanların yaşı 18-24 yaş aralığında yoğunluk göstermiştir. Araştırmanın genel bulgularına bakıldığında, bağlanma stilleri açısından Tanrı’ya bağlanma ölçeğinde erkeklerin sonucu daha düşük çıkmıştır. Verilerle desteklenen hipotezler açıklanmış, olumlu benlik ve aile içi güvenli bağlanma gösterenlerin Tanrı’ya karşı daha güvenli bağlanışa sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Aile içinde ebeveynlerin, ilk dönem çocukluk ve ergenlikteki otoriter, demokratik, ilgisiz, baskıcı vb. tutumlarının bireylerin ilerleyen yıllarında Tanrı tasavvurunu ve Tanrı’ya bağlanışını etkilediği görülmüştür. Ayrıca ülkemizde diğer batılı ülkelere nazaran otorite ve fazla ilginin olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmadığı verilerle desteklenmiştir. Bunun ise Türk toplumunun ilgi ifade ediş biçiminin diğer toplumlardan farklı olmasından kaynaklandığı izah edilmiştir. Kadınların da ‘besleyici’ yapıda erkeklerin ‘ketleyici’ yapıda olmasından kaynaklı olarak daha yapıcı ve daha bağlanmacı ilişkiler ortaya koyduğu belirtilmiştir. Kadınların Allah’ı tasavvur ederken daha ılımlı ve merhametli, erkeklerin de bunun tam zıddı olan cezalandırıcı ve intikam alıcı olarak tasavvur ettiğinden bahsedilmiştir.

Kentte ve kırsalda yapılan araştırmalarda Tanrı algısının çocuk yaşta ailede kudretli varlık tasavvurunun ortaya çıktığına değinilmiştir. Tanrı algısının korku ve panik etrafında şekillenmesiyle, Tanrı karşısında huzur ve mutluluk hisseden üniversite gençlerinin hayata karşı farklı bakış açılarına sahip olduğu ortaya konmuştur. Anne babanın çocukları karşısında kontrolcü ve sevgisel tavrının iki farklı boyutunun dengeli şekilde ortaya konması gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye’de modernleşmeyle birlikte otoriter aile yapısının daha ılımlı bir sürece girdiğinden de bahsedilerek Türk aile yapısındaki değişime de vurgu yapılmıştır.

Sonuç ve Öneriler kısmında (ss. 289-310) ise yakın ilişkiler ve bağlanma stilleriyle Tanrı’ya bağlanma stilleri arasında tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Sadece kimi ölçeklerde yakın ilişkilerde kayıtsız tavır gösterenlerin Tanrı’ya bağlanmada yüksek düzel ilgili tavır gösterdikleri görülmüştür. Hipotez 1 tamamen doğrulanmıştır. Hipotez 2’de güvenli bağlanma oranı daha fazla çıkmıştır. Hipotez 3’te belirtilen “*Bağlanma stillerinde anlamlı yğülmalar olacaktır*” tezi desteklenmiştir. 4. Hipotezde kızların erkeklerle göre Allah’a karşı daha güvenli bağlanma gerçekleştireceği hipotezi doğrulanmıştır. Hipotez 6’da güvenli bağlanmanın daha fazla oranda çıkacağı beklentisi doğrulanmış, kaygılı bağlanmanın Allah’a bağlılıktaki sonucu kısmen desteklenmiştir. Hipotez 7’de yakın ilişkilerinde güvenli bağlanma geliştirenlerin Allah’a karşı da anlamlı ve güvenli bağlanmaya sahip olduğu doğrulanmıştır. 9 ve 10’da hipotezde ortaya konan anne babanın otoriter tavrının, güvensiz bağlanma stili ortaya çıkaracağı varsayımı doğrulanmıştır. Hipotez 12’de ülkemizde koruyucu aile yapısının olumlu algılandığı ortaya konmuştur. Hipotez 13’te anne babanın eşitlikçi demokratik tavrının Tanrı’ya karşı güvenli bağlanmayı ortaya çıkaracağı varsayımı doğrulanmıştır. Hipotez 14’te anne babanın Tanrı hakkındaki pozitif veya negatif imgesinin çocuk üzerinde etkili olacağı hipotezi çıkan sonuçlar tarafından tasdik edilmiştir.

Nihai olarak hipotezler doğrulanmış ve desteklenmiştir. Bunu kısmen doğrulanan ve desteklenen hipotezler takip etmektedir. Az da olsa desteklenmeyen hipotezler mevcuttur. Sonuç olarak araştırmada da belirtil-diği üzere bağlanma stilleri, yaşamın çeşitli alanlarında bireyin Tanrı tasavvurunu etkileyici ve dönüştürücü olmakla oldukça işlevseldir. Öneriler kısmında da yazar Allah tasavvurunun çok boyutlu olarak ele alınmasının bir ihtiyaç olduğu vurgusu yapmıştır. Ayrıca kullanılan ölçeğin de Allah tasavvuru için özel olarak üretilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, bu eserin incelenmesinde genel olarak bir değerlendirme yapılacaktır;

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Çalışmada nicel araştırma yönteminin benimsenmiş olması, ele alınan konunun sayısal veriler ve istatistiksel tablolarla desteklenerek sunulmasını mümkün kılmış; böylelikle ulaşılan bulguların nesnel, ölçülebilir ve bilimsel temellere dayalı bir biçimde ortaya konması sağlanmıştır. Bu bağlamda yürütülen saha araştırması, çalışmanın ampirik gücünü artıran önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. (ii) Araştırmanın yürütüldüğü dönemde, mezuniyet sonrası iş imkânları bakımından yüksek ve düşük istihdam olasılığına sahip akademik bölümlerin örneklemde dengeli bir biçimde temsil edilmiş olması, veri setinin çeşitlenmesini sağlamış ve örneklem evreni temsil etme yeterliliğini yükseltmiştir. Bu durum, elde edilen bulguların genellenebilirliğini ve çalışmanın güvenilirliğini artıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır. (iii) Eser, istatistiksel veriler ve tablolarla yapılandırılmış olmasının yanı sıra, farklı araştırmalardan aktarılan bulgularla desteklenmiş; böylece içeriğin bilimsel zenginliği pekiştirilmiştir. (iv) Bağlanma kuramına ilişkin kapsamlı bir literatür taramasına yer verilmiş; bunun yanı sıra çeşitli bağlanma ölçekleri de sunularak, okuyucuya teorik ve metodolojik açıdan derinlikli bir perspektif kazandırılmıştır. (v) Farklı dinî anlayışlara ilişkin karşılaştırmalı değerlendirmelere yer verilmiş olması, konunun çok boyutlu biçimde ele alınmasını sağlamış ve özellikle kültürel bağlam farklılıklarının anlaşılabilirliğine katkıda bulunmuştur.

(b) *Zayıf yönleri:* (i) Bağlanma kuramına ilişkin yapılan açıklamalar, bazı bölümlerde kavramsal tekrarlarla sunulmuş; bu durum, teorik tartışmaların derinliğini azaltmış ve konunun çok boyutlu analiz edilmesini sınırlandırmıştır. (ii) Araştırmanın örneklem grubunun yalnızca üniversite öğrencileriyle sınırlı tutulmuş olması, elde edilen bulguların daha geniş toplumsal gruplara genellenebilirliğini sınırlandıran metodolojik bir kısıt oluşturmuştur. (iii) Ele alınan bağlanma kuramı, daha geniş psiko-sosyo-teolojik bağlamlarla ilişkilendirilmeden yalnızca bireysel düzeyde incelenmiş; bu da kuramsal çerçevenin disiplinler arası açıklama gücünü zayıflatmıştır. (iv) Dinler arası karşılaştırmalar, büyük ölçüde tek Tanrılı üç dinle sınırlı kalmış; bu yönüyle karşılaştırmalı teolojik perspektifin derinlemesine yansıtılamadığı görülmüştür. (v) Araştırma kapsamına umut, anlam, merhamet gibi tamamlayıcı dini-psikolojik kavramların entegrasyonu yapılmamış; bu da bireyin Tanrı tasavvurunu şekillendiren diğer dinamiklerin ihmal edilmesine yol açmıştır.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Araştırmanın örneklem grubu yalnızca üniversite öğrencileriyle sınırlı kalmış olup, farklı yaş grupları, sosyoekonomik düzeyler ve meslek grupları dâhil edilerek örneklemin çeşitlendirilmesi, bulguların evrensel geçerliliğini ve temsil gücünü artıracaktır. (ii)

Bağlanma kuramı temelinde geliştirilen mevcut ölçme araçları, çalışmanın özgün bağlamına uygun şekilde yeniden yapılandırılabilir ya da Allah tasavvuruna özel, kültürel olarak duyarlı yeni ölçekler geliştirilebilir. (iii) Yalnızca aile tutumlarına odaklanmak yerine, sosyal çevre, akran ilişkileri, medya etkisi ve dinsel toplulukların birey üzerindeki dönüştürücü etkileri gibi çok katmanlı sosyal faktörler araştırma modeline entegre edilebilir. (iv) Dinler arası karşılaştırma boyutunda yalnızca tek Tanrılı üç dinle sınırlı kalınmak yerine, Hinduizm, Budizm, Taoizm gibi Uzak Doğu dinlerinin Tanrı tasavvurlarına da yer verilmesi, kültürel ve teolojik çeşitliliği artıracaktır. (v) Psikolojik bağlamda umut, bağışlanma, minnettarlık ve varoluşsal anlam gibi tamamlayıcı değişkenlerin de analize dâhil edilmesi, bireyin Tanrı algısını etkileyen çok yönlü yapının daha bütüncül şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

